

Pratarmė

<https://doi.org/10.51554/Coll.24.54.01>

54-asis žurnalo *Colloquia* numeris susiformavo paritetiniais pagrindais: jame lietuvių ir latvių literatūros ir istoriškai priartėja, ir kultūriškai išsiskiria, o tiesioginė lyginamoji šių dviejų kaimyninių šalių literatūrų, visuomenės pokyčių ir atminties studijų problematika gvildenama ir recenzijų skiltyje.

Straipsnių bloką pradeda Vigmantas Butkus, tyrinėjantis, kaip stambesniuose ir smulkesniuose XX a. 2–4 dešimtmečių latvių rašytojų prozos, poezijos, dramos kūrinuose reprezentuota bendra lietuvių ir latvių atminties vieta – 700-osios Saulės mūšio metinės, 1936 m. taip ir nepaminėtos bendrai valstybiškai. Tyrimas atskleidžia, jog lietuvių tipažai dažniausiai reprezentuoti ne kaip tolimas ir svetimas, o kaip artimas ir savas *kitas*, kūrinuose iškelta baltų bendrumo ir vienybės idėja, o žiemgalių vaidmuo pačiame Saulės mūšyje latvių sureikšmintas neadekvačiai. Latvijos universiteto mokslininkė Ilzė Jansonė gilinasi į XX a. latvių visuomenės atminčių tinklą vienos iškiliausių šiuolaikinės latvių prozininkės Gundegos Repšės romanuose. Interpretacinės Naujojo istorizmo galimybes Jansonė siekia praplėsti taikydama žvilgsnio „iš apačios“ perspektyvą, formuojančią naujus fikcijos, istorijos ir kalbos apmąstymo būdus. Latvijos universiteto Literatūros, tautosakos ir meno instituto mokslininkė Ieva E. Kalniņa prie atminties problematikos prisilyti nagrinėdama žymios prieškario Latvijos poetės Veronikos Strēlertės autobiografinį pasakojimą, apimantį jos gyvenimo, kūrybos egzilyje, buvimo motina ir poete patirtis, kurias straipsnio autorė traktuoja kaip vientisą gyvenimo tekstą, atsiskleidžiantį poetės kūrinuose ir gretinamuose jos sūnaus ir poetės Margitos Gūtmanės atsiminimuose. Gastropoetikos ir grotesko raiškos aspektus lyginamajam latvių ir lietuvių prozos tyrimui pasitelkia Laura Laurušaitė, parodydama, jog simbolinis maisto ir galios ryšys šiuolaikinėje Gunčio Berelio ir Ievos Dumbrytės prozoje, pasiekęs groteskui būdingo perversyvumo, panaudojamas kaip įtaigi politinių ir socialinių sistemų kritika.

Neišleisdama iš akiračio avangardizmo Europoje ir Rusijoje konteksto, Gitana Vanagaitė susitelkia į nesistemišką karo vaizdinio sklaidą XX a. 2–4 dešimtmečių lietuvių literatūroje, daugiausia – žurnalo *Keturi vėjai* autorių kūryboje, šiam avangardizmo topui suteikusioje ir konkrečių kovų už Lietuvos

nepriklausomybę bruožų. Į lietuviškas realijas orientuotas ir Sauliaus Vasiliausko archyvine medžiaga bei literatūros mokymo programų analize grįstas straipsnis apie institucinį vėlyvojo sovietmečio lietuvių literatūros mokymo administravimą ir asmenišką direktyvas jam kūrusiųjų veikimą siekiant, kad mokyklų programose būtų išsaugota kuo daugiau lituanistinio turinio.

Šio numerio publikacijoje iš archyvų skelbiamas Birtutės Avižinienės parengtas, iš rusų kalbos išverstas ir komentarais aprūpintas rašytojos Onos Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės visą gyvenimą rašyto dienoraščio *Mano gyvenimo knyga* fragmentas iš 1918 metų. Rusijos pilietinio karo sumaištį Pleirytė su vaikais patyrė gyvendama Čeliabinske, dienoraštyje netikėtais rakursais pasirodo sunkaus jos asmeninio gyvenimo ir aktyvios visuomeninės veiklos profiliai, sutiktų žmonių portretai.

Tradicinę „Nuomonių domino“ rubriką, kurioje nevengiant aštresnių kampanų narstomos profesinės aktualijos, šiame numeryje užpildo trys angažuoti pasisakymai. Savo įžvalgas susiejusi su neseniai mirusios Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kolegės Elenos Baliutytės lietuvių literatūros kritikos tyrimais ir mokslininko nepriklausomumo idėja, Dalia Satkauskytė samprotauja apie institucinį mokslo politikos spaudimą ir projektinio mokslo finansavimo nulemtus pokyčius lietuvių literatūrologijoje. Būdama Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programos pirmininkė, ji kvestionuoja tarptautiškumą kaip mokslinės veiklos efektyvumo rodiklį, iškelia jo privalumus ir trūkumus (vienas jų – autokolonialistinis mokslininkų požiūris į save pačius), tačiau kartu prieina išvadą – privalome kalbėti pasauliui iš savo kultūros vidaus, nes, „jei nebandysime savo tyrimų integruoti į tarptautinę mokslo erdvę, už mus netrukus kalbės kiti – kaip apie nebylius čiabuvius“. Jūratė Sprindytė kalboje, pasakytoje atsiimant jai paskirtą 2024 m. Vytauto Kubiliaus vardo premiją, subtiliai brėžia kritiko(s) sąmoningumo kontūrus atsiremama į Kubiliaus figūrą, tačiau ir išbandžiusi maksimas savo kaip kritikės kelyje: „kritikas yra ne pašaukimas ir ne profesija, o istoriškai mąstantis žmogus“, „kritika pašaukta būti literatūros proceso pagrindine oponente, jos kelių ir galimybių tikrintoja, literatūros sveikatos puoselėtoja“. Gintarės Bernotienės laudacija Jūratei Sprindytei neišvengiamai osciliuoja tarp šių dviejų neeilinio ryškio lietuvių literatūrologų ir visų pirma apeliuoja į kritikos ne tik kaip estetinio sprendimo, bet ir etinio, politinio veikimo, jos žmogiškumo dimensijas.

Rubrikoje „Pokalbiai“ Jūratė Čerškutė kalbina šįmet Lietuvos lyginamosios literatūros asociacijos premiją pelniusią Aušrą Jurgutienę, apdovanotą už mono-

grafiją *Dekonstrucinių skaitymų užrašai* ir už ilgametį jos inicijuotą konceptualiosios kritikos projektą – kertinių šiuolaikinės literatūrologijos tekstų vertimų į lietuvių kalbą koordinavimą. Klausinėjama apie jos kaip tyrėjos, dėstytojos kelią nuo neoromantizmo per fenomenologiją, hermeneutiką iki pat dekonstrukcijos studijų, Jurgutienė kalba ir apie asmeniškai išgyventus akademinis klausimus – „teisingo“ perskaitymo iliuziją, retą susikalbėjimo galimybę, mokslininko vienatvę tekstų apsupty, plačiau atveriančius visuminį humanistikos akiratį.

Recenzijų skyriuje Reda Pabarčienė detalai aptaria Ramunės Bleizgienės ir Birutės Avižinienės sudarytą straipsnių rinkinį *Motery istorijos eskizai. XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė* – etapinių sutelktomis istorijos, dailės, literatūros tyrinėtojų pajėgomis pasiektą rezultatą. Istorikas Valdemaras Klumbys, recenzuodamas Viktorijos Jonkutės monografiją *Tarp praeities ir ateities: Kolektyvinė atmintis XX a. pabaigos Atgimimo laikotarpiu lietuvių ir latvių kultūrinėje spaudoje*, pratęsia šiame numeryje plėtojamą atminties ir besiskiriančių baltų tautų savivaizdžių temą. Jo nuomone, lietuvių ir latvių tautų kultūrinių skirtumų esama daugiau nei panašumų, skirtinga netgi sovietmečio įtaka. Karolina Bagdonė recenzuoja Princetono universiteto leidinį – įtakingo JAV lyginamųjų literatūros studijų mokslininko Davido Damroscho veikalą *Comparing the Literatures: Literary Studies in a Global Age* (Lyginant literatūras: literatūros studijos globaliame amžiuje), kuriame brėžiama šios tyrimų šakos istorija, vertimų svarba ir mokslininkų asmenybių, dažniausiai išeivių, indėlis į komparatyvistiką. Damroschas konstatuoja, kad kur kas labiau nei metodologijos komparatyvinius tyrimus darbar veikia institucijos, šalių politika ir akademinis finansavimas, o Bagdonė šia išvada suabejoja.

Publikacijos anglų ir lietuvių kalbomis liudija *Colloquia* žurnale besiformuojančią regioninio ir platesnio tarptautinio polilogo erdvę, šiame numeryje konsoliduotą lyginamųjų tyrimų, „su pasaulio pulsu“ sutampančių metodologijų, literatūrologų sąmoningumo ir svaraus jų kalbėjimo iš savosios kultūros vidaus. Kad ir kokie nepatvarūs būtų viso žurnalo turinio subendrinimai, šie prasmės vektoriai atrodo esantys tikri.

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Foreword

The historical closeness and cultural distinctiveness of the Lithuanian and Latvian literatures have determined the structure of the 54th issue of *Colloquia*: it has been composed on the principle of parity. The review section also addresses the direct comparative issues of the literatures of the two neighboring countries, societal change and memory studies.

The section of articles begins with Vigmantas Butkus, who examines how the common Lithuanian and Latvian memory—the 700th anniversary of the Battle of Saulė, which was not jointly commemorated in 1936 on state level—is represented in the larger and smaller works of prose, poetry and drama by Latvian writers in the 1910s–1930s. Butkus' research has revealed that the Lithuanian characters are mostly represented not as distant and alien, but as close *other*. The works also raise the idea of Baltic unity and togetherness. The author of the article points to the role of the Semigallians in the Battle, which has been inadequately emphasized by Latvians. Ilze Jansone, researcher at the University of Latvia, investigates the web of memories of twentieth-century Latvian society in the novels of one of the most prominent contemporary Latvian novelists, Gundega Repše. The author of the article expands the interpretative possibilities of New Historicism by applying the perspective of looking from below, which offers new ways of thinking about fiction, history and language. Ieva E. Kalniņa approaches the issue of memory by examining the autobiographical narrative of the famous pre-war Latvian poetess Veronika Strēlerte, which includes her life and work in exile and her experiences of being a mother and a poet. Kalniņa treats it as a single life text, which has been revealed in the poetess's works and in the memoirs of her son Pāvils Johansons and poetess Margita Gūtmane. Laura Laurušaitė makes use of aspects of the expression of gastropoetics and the grotesque in a comparative study of Latvian and Lithuanian prose to show that the symbolic relationship between food and power in the contemporary prose of Guntis Berelis and Ieva Dumbrytė, which has reached the subversive level of the grotesque, has been used as a powerful tool to criticize the political and social systems.

Without losing sight of the context of avant-garde in Europe and Russia, Gitana Vanagaitė focuses on the unsystematic dissemination of the image of war in Lithuanian literature of the 1910s–1930s, mainly in the work of the authors

of the magazine *Keturi vėjai* (*The Four Winds*), which also gave this avant-garde topic the specific features of the struggles for Lithuanian independence. Saulius Vasiliauskas's article, based on archival material and an analysis of literature curricula in schools, also addresses Lithuanian realities. It deals with the institutional management of Lithuanian literature education in the late Soviet era and, the personal undertaking of those who created directives for it in order to preserve as much Lithuanian studies content as possible in school curricula.

“Publication” section features a surviving excerpt of the 1918 diary *My Life Book*, written by Ona Pleirytė-Puidienė-Vaidilutė, prepared by Birutė Avižinienė. She also translated it from the Russian and provided comments. Pleirytė and her children went through the turmoil of the Russian Civil War while living in Chelyabinsk, and the diary reveals woman's difficult personal life and her active social life, portrays people she met in unexpected angles.

This issue's “Domino of Opinions” section, which traditionally focuses on professional topical issues without avoiding the sharper angles, consists of three engaging texts. Linking her insights to the research on Lithuanian literary criticism by her recently deceased colleague at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Elena Baliutyte, and the idea of the independence of a scholar, Dalia Satkauskytė deliberates on the institutional pressure of science policy and the changes in Lithuanian literary studies brought about by the funding of project-based science. As the Chair of the State Program for Lithuanian Studies and Dissemination 2016–2024, she questions internationalism as an indicator of the effectiveness of scholarship, highlighting its strengths and weaknesses (the autocolonial attitude of scholars towards themselves is one of them). At the same time, Satkauskytė argues that we must speak to the world from within our own culture, because “if we do not try to integrate our research into the international scholarly space, very soon others will start speaking for us—as mute indigenous people.” Jūratė Sprindytė in her acceptance speech for her 2024 Vytautas Kubilius Prize, subtly sketches the contours of the critic's consciousness by drawing on the figure of Kubilius, but also by looking back at the maxims that she tested on her own path as a critic: “a critic is not a vocation or a profession but a historically thinking person,” “criticism is called to be the main opponent of the literary process, the scrutinizer of its ways and possibilities, and the nurturer of the health of literature.” Gintarė Bernotienė's laudation to Sprindytė inevitably oscillates between these two extraordinary Lithuanian literary scholars and, above all,

appeals to the dimensions of criticism not only as an aesthetic decision but also as an ethical and political act and its humanity.

In the “Conversations,” Jūratė Čerškutė interviews Aušra Jurgutienė, this year’s Lithuanian Comparative Literature Association’s laureate, who was awarded the prize for her monograph *Dekonstrukcinių skaitymų užrašai* (*Notes on Deconstructive Readings*) and for the long-standing conceptual criticism project she initiated—the coordination of the translation of seminal texts of contemporary literary criticism into Lithuanian language. When asked about her path as a researcher and lecturer, from Neo-romanticism, through phenomenology and hermeneutics, all the way to deconstruction, Jurgutienė talks about the academic issues she has personally experienced: the illusion of the “correct” reading, the rare possibility of making oneself understood, and the loneliness of the scholar surrounded by texts that open up the holistic horizon of the humanities.

In the review section, Reda Pabarčienė discusses the collection of articles by Ramunė Bleizgienė and Birutė Avižinienė, *Sketches of Women’s History. The Late Nineteenth and the Early Twentieth Centuries*, the result of the united efforts of historians, art and literary scholars. The historian Valdemaras Klumbys, who reviews Viktorija Jonkutė’s monograph *Between the Past and the Future: Collective Memory in the Lithuanian and Latvian Late Twentieth-Century Revival Cultural Press*, continues the theme of memory and the different self-images of the Baltic peoples. In his opinion, there are more cultural differences between the Lithuanian and Latvian peoples than similarities, even the impact of the Soviet era differs. Karolina Bagdonė reviews the Princeton University Press publication *Comparing the Literatures: Literary Studies in a Global Age* by David Damrosch, an influential American scholar of comparative literary studies, which outlines the history of this branch of research, the importance of translations and the contribution of scholarly figures, mostly expatriates, to comparative studies. Damrosch concludes that far more than methodology, comparative research is now influenced by institutions, national policies and academic funding, a conclusion that Bagdonė calls into question.

The publications in English and Lithuanian testify to the emergence of a regional and broader international polylogue in *Colloquia*. In this issue, it has been consolidated by comparative research and methodological approaches that feel the pulse of the world, the awareness of literary scholars and their significant utterance from within their own culture. However uncertain the generalizations of the journal’s content, these vectors of meaning seem true.

GINTARĖ BERNOTIENĖ